

پیشوایان مذهب شیعه

(۱۱)

دکتر منوچهر خدایار محبی

۵۴ -- شیخ یوسف : فرزند شیخ احمد در سال ۱۱۰۷ قمری در قریه ماحوز در بحرین متولد شد. تحصیلات خویش را نزد پدرش شیخ احمد و شیخ حسین ماحوزی و سایر دانشمندان پایان رسانید .

به کرمان و شیراز و اصطهبانات مسافرت کرد و در آنجاها نیز تدریس نمود سپس بعراق رفت و در کربلا مجاور گردید تا اینکه در ماه ربیع الاول سال ۱۱۸۶ قمری وفات یافت .

شیخ یوسف ابتدا به فرقه اخباری تمایلی شدید داشت سپس طریق محمد باقر مجلسی را انتخاب کرد یعنی روشی میان اصولی و اخباری . بنابراین در مقابل آقا باقر بهبهانی قرار داشت که طرفدار تقویت طریقه اصولی بود . عصر وی دوره مبارزه فرق مختلف شیعه و همچنین طرفداران تصوف و عرفان است آقا باقر بهبهانی نیز پرچمدار این مبارزات بود و کار را بجائی رسانید که فرقه اصولی نفوزی روز افزون یافت و بلحاظ قدرت از اخباری ممتاز شد .

شیخ یوسف را تألیفات و تصنیفات فراوان است ولی آنچه بدان مشهور است کتاب «الحقائق الناصره فی احکام العتره الطاهره» میباشد .

فصل هفتم

دوره جدید یا عصر آقا باقر بهبهانی تا سید محسن حکیم

۵۵ - آقا باقر بهبهانی بنام «وحید بهبهانی» مشهور است. در سال ۱۱۱۸

قمری در اصفهان متولد شد و در ۱۲۰۸ در کربلا فوت کرد و در همانجا مدفون گردید و وحید بهبهانی چندی در بهبهان ساکن بود و سپس به کربلا مهاجرت کرد و در آنجا بتدریس و تعلیم شریعت مذهب شیعه مشغول شد. وی اولین کسی است که مرکز مرجع تقلید را از اصفهان به عراق منتقل ساخت و فرقه اصولی مذهب شیعه را رونق داد. قبل از آقا باقر بهبهانی فرق اخباری و اصولی در حالیکه با یکدیگر در طریق استنباط احکام شرع اختلاف داشتند از یکدیگر جدا نبودند و بمعاشرت و بحث ادامه میدادند ولی در این زمان مبارزه میان دو فرقه آغاز گردید و دوستی ظاهری تبدیل به دشمنی آشکار شد که تا کنون ادامه دارد و دیگر میان دو گروه روابطی دوستانه برقرار نیست. جدائی اصولی ها از اخباری ها و مبارزه دامنه دار آقا باقر با علمای اخباری تحولاتی عمیق در مذهب شیعه ایجاد کرد و در نتیجه از میان اخباری ها فرقه ای مستقل بنام «فرقه شیخی» بوجود آمد و مکتبی جدید تأسیس شد و مذهب شیعه بسه فرقه تقسیم گردید.

این زمان عصر توسعه عرفان و تصوف در ایران است و یکی دیگر از مبارزات

آقا باقر مبارزه با عرفا و درویشان است که خود بخشی جداگانه است.

وحید بهبهانی بنام صاحب کتب «شرح المفاتیح» و «حاشیه المدارک» معروف

است بعلاوه دارای تألیفات بسیار است که در کتب رجال مسطور است اخیراً آثار دانشمندان این خانواده در دست چاپ است و بزودی منتشر خواهد شد.

۵۶ - ملا محمد مهدی نراقی معروف به «محقق نراقی» است. نویسنده مقدمه

کتاب جامع السعادات چاپ نجف تاریخ تولد او را یکهزار و یکصد و بیست و هشت میداند و مدت عمر او را در حدود ۸۱ سال میشناسد. آقای حسن نراقی تاریخ تولد محقق نراقی را ۱۱۴۶ گفته است در این صورت مدت عمر او شصت و سه سال است زیرا تاریخ فوت ۱۲۰۹ قمری است که در نجف فوت کرده و همانجا مدفون است و پدرش ابی ذر نراقی متصدی امور دولتی در نراق کاشان بود. جدش حاج محمد قمی بتجارت اشتغال داشت بنابراین از نظر منشاء اجتماعی از خانواده‌ای کارمند دولت یا تاجر است.

ملا محمد مهدی نراقی معاصر با کریم خان زند و آغامحمدخان قاجار است و عصر او دوره مبارزه اخباری و اصولی و صوفی است.

تحصیلات او در رشته علوم عقلی و نقلی و ریاضیات است و زبان لاتین و عبری را در جلفای اصفهان فرا گرفته است اساتید او ملا اسمعیل خواجوئی و آقا محمد باقر بهبهانی و شیخ یوسف بحرانی صاحب حدائق و شیخ مهدی قزوینی است.

حوزه درس محقق نراقی در کاشان بود و شاگردان نخبه‌وی عبارتند از: سید محمد باقر شفتی موسوم به حجة الاسلام و حاج محمد ابراهیم کلباسی در اصفهان و عده‌ای دیگر از شخصیت‌های مذهبی و از طبقه عرفا مجذوب علی‌شاه است.

تألیفات محقق نراقی بیشتر در باب فقه و اصول و حکمت و کلام و ریاضیات و اخلاق و امور متفرقه در حدود سی و دو جلد است که ذکر آن در این مختصر نمی‌گنجد. ملا محمد مهدی نراقی با وجود آثار متعدد علمی که دارد بنام صاحب «جامع السعادات» معروف است. این کتاب دارای سه جزء و بیست و پنج هزار بیت است. در سال ۱۳۱۲ در دو جزء چاپ سنگی در ایران شده است. چاپ سوم آن متعلق به سال ۱۳۸۳ قمری و ۱۹۶۳ میلادی است و محل طبع آن نجف است.

۵۷ - بحر العلوم: سید محمد مهدی فرزند سید مرتضی طباطبائی نجفی است و در ماه شوال سال ۱۱۵۴ یا ۱۱۵۵ قمری در کر بلا متولد شده است و در سن پنجاه و هفت سالگی در سال ۱۲۱۲ قمری در نجف اشرف فوت کرده است. قبر وی در نجف در

مسجد طوسی نزدیک قبر شیخ طوسی است .

دختر بحر العلوم همسر آقا سید محمد بود بنابراین با خانواده آقا باقر بهبهانی منسوب است . سلسله نسب او بخانواده مجلسی میرسد . جد پدری او دختر امیر ابوطالب بود و مادر جد مذکور هم دختر مولی محمد نصیر بن مولی عبدالله پسر مجلسی اول و برادر مجلسی ثانی است . مادر امیر ابوطالب مذکور که جد مادری پدر بحر العلوم است دختر ملا محمد صالح مازندرانی است که از همسرش آمنه بیگم دختر مجلسی اول تولد یافت . مجلسی اول از اجداد بحر العلوم است و مجلسی ثانی یعنی ملا محمد باقر دائی او می باشد .

بحر العلوم اصلاً اهل بروجرود ولی ساکن نجف بود و دو سال نیز در مکه اقامت داشت . تحصیلاتش در رشته علوم معقول و منقول و اساتیدش عبارتند از : سید مرتضی پدرش - شیخ یوسف بحرانی صاحب حدائق (در ایران) . آقا محمد باقر بهبهانی - سید حسین قزوینی - شیخ محمد تقی دورقی - محمد باقر هزارجریبی (در کر بلا) . حوزه درس وی در مسجد الحرام مکه و در نجف بود و شاگردان نخبه او را اشخاص زیر تشکیل میدهند : ملازمین العابدین - شیخ محمد علی اعسم - سید جواد عاملی سید محمد باقر رشتی .

گراماتی بوی نسبت داده و گفته اند که با امام دوازدهم علیه السلام مربوط بوده است .

تالیفات بحر العلوم بشرح زیر است : ۱ - الاثنی عشریات فی المراثی که دوازده قصیده است و هر قصیده دوازده بیت است . ۲ - الاجازات . ۳ - اجتماع الامر والنهی . ۴ - ارجوزة فی الجمل والعقود . ۵ - اصالة البرائة . ۶ - تاریخ مکه و مسجد الحرام که موسوم به تحفة الکرام است . ۷ - تحفة الکرام که همان تاریخ مکه است . ۸ - العوائد الرجالیة .

۵۸ - شیخ جعفر کاشف الغطاء : شیخ جعفر فرزند شیخ خضر است . او را

«شیخ اکبر» و «شیخ نجفی» نیز گفته‌اند. پدرش شیخ خضر فرزند شیخ یحیی حلی است و سلسله نسب او را به مالک اشتر میرسانند. شیخ جعفر در سال ۱۲۲۷ یا ۱۲۲۸ هجری در نجف فوت کرد و در همان شهر در محله عماره در مقبره خانوادگی مدفون گردید. محل سکونت شیخ در نجف بود و اساتیدش عبارتند از: آقا باقر بهبهانی - سید مهدی بحر العلوم - سید صادق فخام.

در ایران و عراق و ترکیه نفوذی بسیار داشت و از حوزه درس وی شاگردان زیر بیرون آمده‌اند: شیخ محمد حسن نجفی صاحب جواهر - حجة الاسلام رشتی - شیخ محمد تقی صاحب هدایةالمسترشدین - سید صدرالدین موسوی عاملی - سید جواد صاحب مفتاح الکرامه - شیخ عبدالحسین اعسم - حاج کلباسی.

تألیفات شیخ بشرح زیر است: ۱- اثبات الفرقة الناجية من بین الفرق الاسلامیه - ۲- احکام الاموات ۳- بقیة الطالب فی معرفة المفروض والواجب که رساله عملیه است، ۴- الحق المبین فی تصویب المجتهدین در طریقہ اخباری است. ۵- شرح قواعد علامه قسمت مکاسب و خیارات ۶- العقائد الجنویه، ۷- کشف الغطاء عن مبهمات الشریعة الغراء این کتاب عنوان خانوادگی اولاد و اعقاب وی گردید و خود نیز بنام صاحب «کشف الغطاء» مشهور است.

پوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 کتابخانه جامع علم‌خانه‌ای

۵۹- ابوالقاسم فرزند محمد حسن گیلانی به «میرزای قمی» معروف است پدرش ملا محمد حسن از اهالی شفت از محال رشت بود. میرزای قمی در سال ۱۱۵۰ یا ۱۱۵۱ قمری و یا ۱۱۵۳ در قریه چاپلاق در قم متولد شد و در سال ۱۲۳۱ یا ۱۲۳۳ در شهر قم فوت کرد و در مقبره شیخان در میان باغ ملی شهر مدفون گردید. به ترتیب در شهرهای قم و اصفهان و شیراز و سپس مجدداً در قم ساکن بود و در فقه و اصول و فلسفه و کلام و ادبیات عرب سرآمد دانشمندان عصر خویش بشمار میرفت. آقا محمد باقر بهبهانی و سید حسین خوانساری و شیخ محمد مهدی تفتونی عاملی و ملاحسن پدرش استادان وی هستند.

حوزه درس او در قم بود و شاگردان نخبه‌ای بشرح زیر تحویل جامعه اسلامی داد : ۱ - شیخ اسدالله شوشتری صاحب مقایس ۲ - سید محسن (محقق اعرجی) ۳ - حاج محمد ابراهیم کرباسی صاحب اشارات ۴ - سید محمد باقر حجة الاسلام رشتی، ۵ - سید عبدالله شبرو .

میرزای قمی مجتهد و مدرس و امام جمعه قم بود و تألیفات و تصنیفات بسیار داشت که معروف‌ترین آنها «قوانین الاصول» است .

دانشمند عصر کریم خان زند تافتحعلیشاه قاجار در یکی از قراء چاپلاق مورد بی‌مهری مردم نادان قرار گرفت و آخوند ده برای اینکه میرزا را ازده براند پیشنهاد کرد که میرزا مار بنویسد و سپس خودماری کشید و از مردم سؤال کرد کدامیک مار است . مردم نادان تصویر مار را درست شمردند و میرزای قمی را افسرده خاطر ساختند بهمین جهت است که میرزا قمی بیت زیر را سروده است .

ده مرده مرد را احمق کند   مرد را بی‌عقل و بی‌رواق کند

۶۰ - حاج ملا احمد فرزند ملا محمد مهدی نراقی است که به «فاضل نراقی» مشهور است و تخلص شعری وی «صفائی» است . مدت عمر فاضل نراقی را تقریباً شصت سال نوشته اند و تاریخ فوت وی را سال ۱۲۴۴ یا ۱۲۴۵ قمری دانسته اند .

تحصیلات فاضل نراقی در فلسفه و فقه و اصول و ادبیات و شعر است . پدرش محمد مهدی نراقی و شیخ جعفر کاشف‌الغطاء و بحر العلوم و آقا سید علی استادان او هستند . پس از فوت پدر حوزه درس کاشان را رونق داده و اداره کرده است و تألیفات بسیار از خود بیادگار نهاده است ولی غالباً بنام صاحب کتاب «معراج السعادة فی علم الاخلاق» مشهور است .

۶۱ - شیخ محمد حسن نجفی اصفهانی سدهی فرزند شیخ باقر است و بنام صاحب کتاب «جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام (شش جلد)» معروف است .

از نظر سلسله نسب شیخ محمد حسن با خانواده مجلسی و بحر العلوم منسوب است. دختر آقا سید رضا نواده بحر العلوم همسر شیخ است. شیخ عبدالحسین مؤلف «آثار الشیعة الامامیه» نوه صاحب جواهر است.

شیخ معاصر با ناصرالدین شاه بود و در نجف سکونت داشت و در مسجد شیخ طوسی نماز می‌کرد. استادان او شیخ جعفر کاشف الغطاء نجفی و پسرش شیخ موسی و سید جواد عاملی صاحب «مفتاح الکرامه» میباشند.

شاگردان نخبه او یکی شیخ مرتضی انصاری و دیگری شیخ زین العابدین مازندرانی و سوم حاج ملاعلی کنی و چهارم شیخ عبدالحسین شیخ العراقرین تهرانی بنیان گذار مدرسه و مسجد در انتهای بازار تهران و حاج میرزا حسن آشتیانی میباشند.

صاحب جواهر الکلام در اول شعبان ۱۲۶۶ قمری فوت کرد و در نجف مدفون گردید. بعضی تاریخ فوت او را ۱۲۶۴ یا ۱۲۶۸ نوشته اند که بنظر علمای رجال صحیح بنظر نمیرسد.

۶۲ -- شیخ مرتضی انصاری فرزند محمد امین است و بنام صاحب کتب «الرسائل» و «المکاسب» مشهور است. شیخ در روز عید غدیر سال ۱۲۱۴ قمری در شهر دزفول متولد شد و در شب شنبه ۱۶ یا ۱۸ جمادی الاخر ۱۲۸۱ قمری در سن ۶۷ سالگی در شهر نجف اشرف بمرض اسهال در گذشت و در همان شهر مدفون گردید. سلسله نسب شیخ به جابر بن عبدالله انصاری از اصحاب حضرت رسول اکرم ص می‌رسد.

تحصیلات شیخ در عراق عرب در رشته فقه و اصول در نزد استادان زیر است: شیخ حسین - سید محمد مجاهد - شریف العلماء مازندرانی - شیخ موسی بن شیخ جعفر کاشف الغطاء - ملا احمد نراقی.

جهت تحقیق در زندگی شیخ مرتضی انصاری میتوان به کتاب «زندگانی و شخصیت شیخ انصاری» و تألیف «مرتضی الانصاری» از نوادگان شیخ مراجعه کرد.

۶۳ - سید محمد مهدی قزوینی نیز یکی دیگر از مراجع بزرگ شیعه است که در سال ۱۳۰۰ هجری فوت کرده و در نجف اشرف مدفون است .

۶۴ - محمد بن محمد باقر ایروانی از دانشمندان بزرگ شیعه است که در سال ۱۳۰۶ هجری فوت کرده است و در نجف مدفون است .

۶۵ - میرزا محمد حسن شیرازی بنام میرزا بزرگ شیرازی معروف است و از دانشمندان بنام قرن چهاردهم هجری بشمار میرود. میرزا بزرگ شیرازی صاحب فتوای معروف به تحریم تنباکو در عصر ناصرالدین شاه قاجار است. میرزا در سال ۱۳۱۲ قمری در شهر سامره فوت کرد و در نجف اشرف مدفون گردید .

۶۶ - شیخ محمد حسن فرزند شیخ عبدالله ممقانی از فقهاء عالیقدر شیعه است که در سال ۱۳۱۳ قمری فوت کرده و در نجف مدفون است .

۶۷ - شیخ میرزا حسین میرزا خلیل طهرانی فقیه بزرگ شیعه در سال ۱۳۲۶ قمری فوت کرده و در نجف اشرف مدفون گردیده است .

۶۸ - آخوند ملا محمد کاظم خراسانی در سال ۱۲۵۵ قمری در طوس متولد شد و روز سه شنبه بیستم ذیحجه ۱۳۲۹ قمری در نجف اشرف وفات یافت و در مقبره حاج میرزا حبیب الله رشتی مدفون گردید .

در سن بیست و دو سالگی از خراسان به طهران مسافرت کرد و بتحصیل علوم عقلی پرداخت ، سپس به نجف اشرف مشرف شد و ابتداء در حوزه درس فقه و اصول شیخ مرتضی انصاری و پس از وفات او در حلقه درس میرزا محمد حسن شیرازی حضور یافت .